

De ger oss en förklaring till varför en del länder är rika och andra fattiga

Årets pristagare har gett oss nya insikter om vad de stora skillnaderna i välstånd mellan länder beror på. En viktig förklaring är bestående skillnader i samhällsinstitutioner. Genom att studera de olika politiska och ekonomiska system som europeiska kolonisateurer införde, har **Daron Acemoglu**, **Simon Johnson** och **James A. Robinson** kunnat visa på ett samband mellan samhällsinstitutioner och välstånd. De har även utvecklat teoretiska verktyg som kan förklara varför skillnader i välstånd består, och hur institutioner kan förändras.

De rikaste 20 procenten av världens länder är i dag ungefär 30 gånger rikare än de 20 fattigaste procenten. Inkomstgapet mellan de rikaste och fattigaste länderna är dessutom bestående. Trots att de fattigaste länderna blivit rikare så hinner de inte i kapp de rikaste. Varför är det så? Årets pristagare har hittat ny och övertygande evidens för en förklaring till vad de bestående olikheterna beror på – skillnader i samhällsinstitutioner.

Att belägga detta är ingen enkel uppgift. Ett samband mellan samhällsinstitutioner och välstånd behöver inte betyda att det ena är en orsak till det andra. Rika länder skiljer sig från fattiga i många avseenden. Andra orsaker kan alltså ligga bakom både välstånd och vilken typ av samhällsinstitutioner som finns. Det kan dessutom vara så att välstånd påverkar samhällsinstitutioner snarare än tvärtom. För att komma fram till sitt svar använde pristagarna ett nydanande empiriskt angreppssätt.

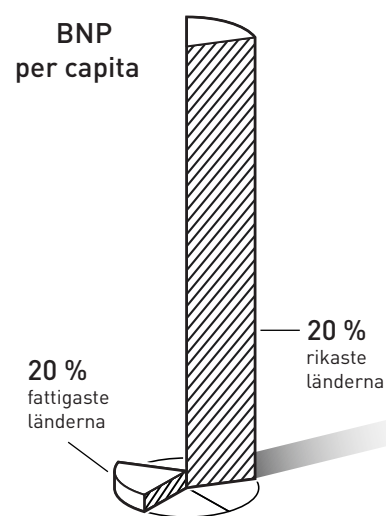
Vad pristagarna gjorde var att titta på européernas kolonisering av stora delar av världen. En viktig förklaring till dagens skillnader i välstånd är de politiska och ekonomiska system som kolonisateurerna införde, eller valde att behålla, från 1500-talet och framåt. De har också kunnat visa att detta ledde till en omkastning av välstånd. De platser som var de relativt sett rikaste vid tiden för koloniseringen är i dag bland de fattigaste. Acemoglu, Johnson och Robinson har även använt sig av uppgifter om dödstal bland kolonisateurer och sett ett samband – ju högre dödlighet bland kolonisateurerna, desto lägre BNP per capita i dag. Vad beror sambandet på? Det visade sig att dödligheten bland kolonisateurerna, det vill säga hur "farligt" det var att kolonisera, påverkade vilken typ av institutioner som etablerades.

Pristagarna har också utvecklat en innovativ förklaringsmodell som visar varför samhällen fastnar i en situation med det pristagarna kallar exploaterande samhällsinstitutioner, och varför det är så svårt att bryta mönstret. Men de visar också att förändring är möjlig och att nya institutioner kan formars. Under vissa omständigheter kan ett land bryta sig loss från historiskt nedärvda samhällsinstitutioner och etablera demokrati och rättssäkerhet. På lång sikt leder dessa förändringar även till minskad fattigdom.

Men hur kan man se spåren av de koloniala samhällsinstitutionerna i dag? I ett av sina arbeten tar pristagarna staden Nogales, på gränsen mellan USA och Mexiko, som exempel.

En berättelse om två städer

Nogales delas mitt itu av ett stängsel. Om man står vid detta stängsel och blickar norrut ser man Nogales, Arizona, USA breda ut sig. Människorna där har det ganska väl ställt. Barnen går i skola upp

till gymnasiet och medellivslängden är relativt hög. Deras egendom är tryggad och befolkningen vet att de får njuta de flesta frukterna av sina investeringar. De har även goda möjligheter att via fria val byta ut de politiker som de tycker missköter sig.

Om man i stället blickar söderut ser man in i Nogales, Sonora, i Mexiko. Trots att detta är en relativt välbärgad del av Mexiko är invånarna här i allmänhet betydligt fattigare än de på norra sidan av stängslet. Den organiserade brottsligheten gör det riskabelt att starta och driva företag. Korrupta politiker är svåra att bli av med, även om möjligheterna blivit bättre sedan Mexiko demokratiserades för drygt 20 år sedan.

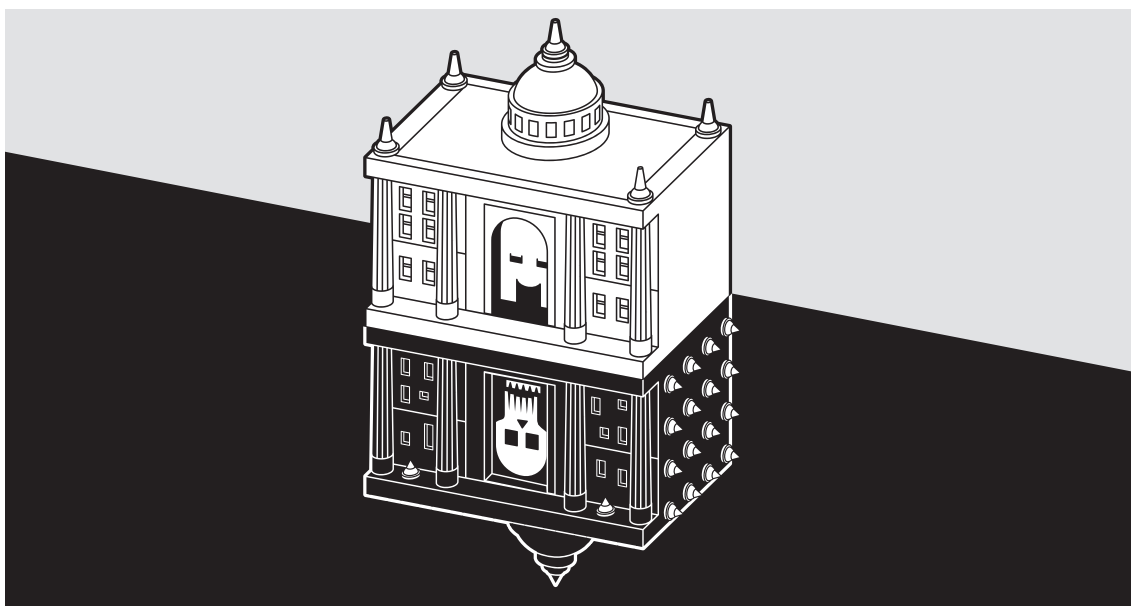
Hur kan det komma sig att dessa två delar av samma stad har så diametralt olika levnadsförutsättningar? Rent geografiskt ligger de ju på samma plats, så exempelvis klimatet är exakt detsamma. De två befolkningarna har dessutom ganska lika ursprung. Historiskt sett låg även den norra delen i Mexiko och de som bott länge i staden har därför många gemensamma förfäder. Det finns även många kulturella likheter. På båda sidor av stängslet äter man liknande mat och lyssnar på ungefär samma slags musik.

Den avgörande skillnaden beror alltså vare sig på geografi eller kultur utan på samhällsinstitutioner. De som bor norr om stängslet lever i USA:s *ekonomiska* system, vilket ger dem större möjligheter att välja yrke och utbildning. De är också en del av USA:s *politiska* system, vilket ger dem breda politiska rättigheter. Invånarna söder om stängslet är inte lika lyckligt lottade. De lever under andra ekonomiska förutsättningar, och det politiska systemet begränsar deras möjligheter att påverka lagarna. Vad årets pristagare visat är att den delade staden Nogales inte är något avvikande exempel utan kan inordnas i ett tydligt mönster med historiska rötter i kolonialtiden.

Koloniala samhällsinstitutioner

När européerna koloniserade stora delar av världen förändrades de befintliga samhällsinstitutionerna, ibland dramatiskt. Men inte på samma sätt överallt. I vissa delar av världen var syftet att exploatera ursprungsbefolkningen och utvinna naturresurser för egen vinning. I andra fall handlade det om att bygga inkluderande politiska och ekonomiska system till långsiktig nytta för europeiska emigranter.

En betydelsefull faktor som påverkade vilken sorts koloni som byggdes upp var hur tätbefolkat området som skulle koloniserats var. Ju mer tätbefolkat, desto större motstånd kunde förväntas från ursprungsbefolkningen. Samtidigt innebar en större ursprungsbefolkning, när den väl besegrats, lukrativa möjligheter till billig arbetskraft. Det resulterade i att färre europeiska nybyggare flyttade till

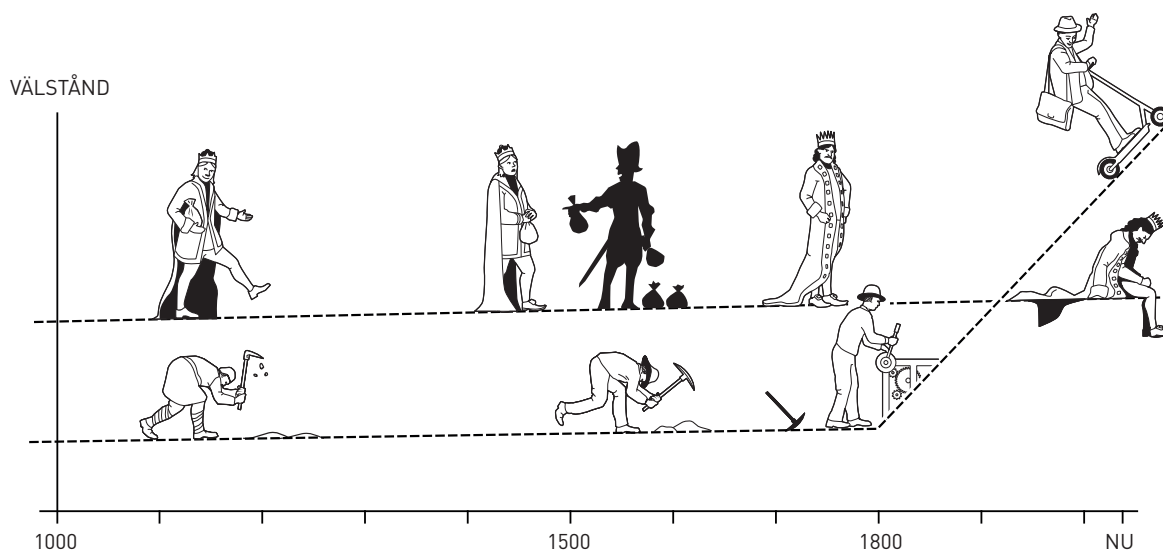
redan mer tätbefolkade kolonier. Mer glesbefolkade platser innebar mindre motstånd mot kolonisatorerna och mindre arbetskraft att exploatera. Därför flyttade fler europeiska nybyggare till dessa glesbefolkade platser.

Detta påverkade i sin tur vilka samhällssystem som byggdes upp. I kolonier med få kolonisatörer etablerades eller övertogs exploaterande institutioner inriktade på att gynna en lokal elit på de breda befolkningslagrens bekostnad. Några val hölls inte och de politiska rättigheterna var ytterst begränsade. I kolonier med många kolonisatörer – så kallade bosättarkolonier – krävdes i stället inkluderande ekonomiska institutioner som gav nybyggarna incitament att arbeta hårt och investera i sitt nya hemland. Det gav i sin tur upphov till krav på politiska rättigheter som gav dem del av överskottet. De tidiga europeiska kolonierna styrdes såklart inte som demokratier i dagens mening. Men jämfört med de tätbefolkade kolonierna, dit få européer flyttade, var de politiska rättigheterna betydligt mer omfattande.

Omkastning av välstånd

Årets pristagare har visat att dessa initiala skillnader i koloniala samhällsinstitutioner är en viktig förklaring till de stora skillnaderna i välfärd vi ser i dag. Dagens skillnader i välstånd mellan Nogales, USA, och Nogales, Mexiko, beror alltså till stor del på vilka samhällsinstitutioner som en gång infördes i den spanska koloni som sedan blev Mexiko, respektive de kolonier som sedan blev USA. Mönstret ser likartat ut över hela den koloniserade världen och beror inte på om det råkade vara spanjorer, portugiser, fransmän eller engelsmän som var kolonisatorerna.

Det paradoxala är att detta innebär att de relativt sett rikaste delarna av den koloniserade världen för omkring 500 år sedan, är de relativt sett fattigaste i dag. Om man tittar på graden av urbanisering, som är ett mått för allmänt välstånd, så var den högre på den tid då aztekerna härskade över Mexiko än vid samma tidpunkt i den del av Nordamerika som i dag kallas Kanada eller USA. Skälet är att européerna införde, eller behöll, långsiktigt välståndsfrämjande samhällsinstitutioner i de fattigaste och mest glesbefolkade kolonierna. I de rikaste och mest tätbefolkade kolonierna däremot var samhällsinstitutionerna exploaterande och – för den lokala befolkningen – mer välståndshämmande.

Omkastning av välstånd. I de fattigaste och mest glesbefolkade områdena införde europeiska kolonisatörer samhällsinstitutioner som bidrog till långsiktigt välstånd. Särskilt efter den industriella revolutionen innebär det att de tidigare fattigaste före detta kolonierna blev rikast.

→
KOLONISERINGEN
INLEDS

→
INDUSTRIELLA
REVOLUTIONEN INLEDS

Denna omkastning i relativt välstånd är något av ett historiskt unikum. När pristagarna studerar urbanisering under århundrandena före koloniseringen finns inget liknande mönster: mer urbana och därmed rikare delar av världen, förblev mer urbana och rika. Tittar man på de delar av världen som *inte* koloniserades finns inte heller någon omkastning av välstånd.

Pristagarna har också visat att denna omkastning främst skedde i samband med den industriella revolutionen. Så sent som i mitten av 1700-talet var exempelvis den industriella produktionen i vad som i dag är Indien högre än i USA. Det kom att fundamentalt förändras från och med början av 1800-talet. Något som talar för att omkastningen bland annat var ett resultat av skillnader i samhällsinstitutioner. Endast där dessa var byggda för att gynna de bredare befolkningslagren kunde de nya teknologiska innovationerna som svepte över världen slå rot.

Dödlighet bland nybyggarna

Den mest direkta förklaringen till vilken typ av institutioner som inrättades var alltså hur många européer som faktiskt emigrerade till landet som skulle koloniserats. Ju fler europeiska nybyggare, desto större sannolikhet att det etablerades ekonomiska system som gynnade långsiktig ekonomisk utveckling. Årets pristagare har visat att en andra avgörande förklaring till denna skillnad, vid sidan av befolkningstäthet, var hur dödliga de sjukdomar var som spreds i nybyggarsamhällena.

Förekomsten av dödliga sjukdomar varierade till exempel stort mellan de nordligare och sydligare delarna av Amerika, precis som de gjorde i de delar av Afrika som ligger närmare ekvatorn jämfört med de sydligare delarna av Afrika. På samma sätt var sjukdomarna som härjade i Indien betydligt fler och farligare för de brittiska kolonistörerna än de som fanns på Nya Zeeland eller i Australien. Förekomsten av sjukdomar, som kan avläsas i historisk statistik över dödstal under kolonialtiden, visar sig ha en stark koppling till ekonomiskt välstånd i dag. Där sjukdomarna var som farligast för européerna hittar vi dysfunktionella ekonomiska system och de fattigaste länderna. Där är korruption och rättsosäkerhet som störst. En viktig orsak till detta är alltså de exploaterande samhällsinstitutioner som de europeiska kolonistörerna en gång antingen inrättade eller valde att behålla om det gynnade dem.

Årets pristagare har tillfört en ny dimension till tidigare förklaringar av skillnader i rikedom mellan världens länder i dag. En sådan handlar om geografi och klimat. Ända sedan Montesquieu gav ut sin berömda bok *Om lagarnas anda*, 1748, har det funnits en etablerad föreställning om att samhällen i mer temperade klimatzoner är mer ekonomiskt produktiva än samhällen i tropikerna. Och ett sådant samband finns också: ju närmare ekvatorn ett land ligger, desto fattigare är det. Men detta beror alltså enligt pristagarna inte enbart på klimatet. Hade så varit fallet hade ju inte den stora omkastningen i välstånd kunnat ske. En viktig förklaring till att varmare länder också är fattigare länder beror i stället på skillnader i samhällsinstitutioner.

Att bryta mönstret

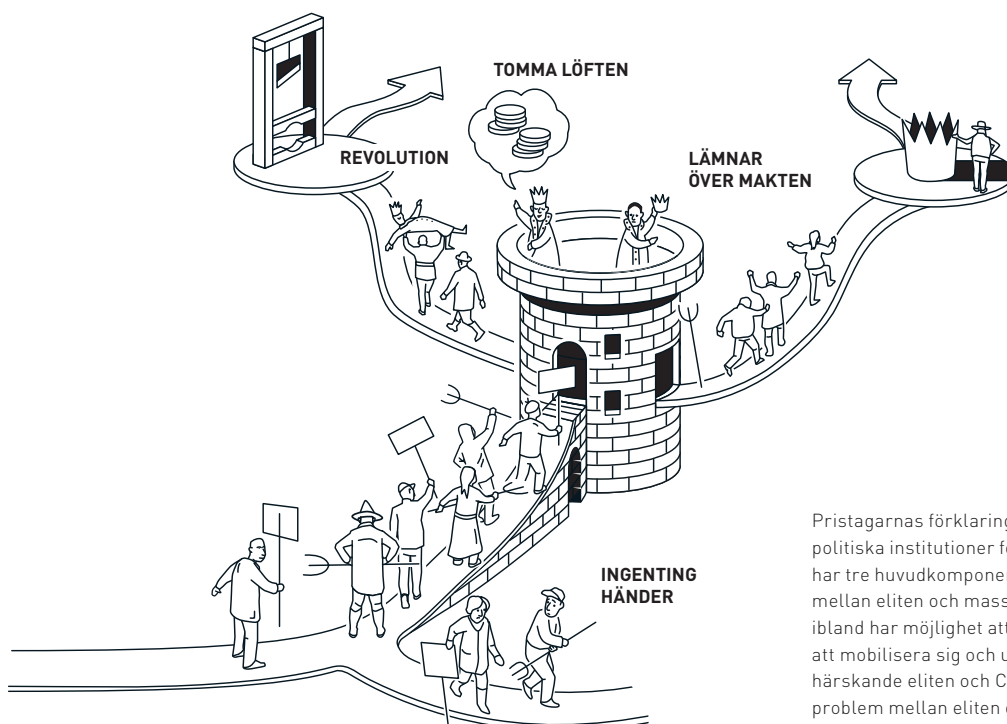
Årets pristagare har blottlagt en tydlig orsakskedja. Samhällsinstitutioner som är byggda för att exploatera massorna är dåliga för den långsiktiga tillväxten. De som ger grundläggande ekonomiska friheter och rättsäkerhet är däremot bra för den långsiktiga tillväxten. Samhällsinstitutionerna tenderar dessutom att vara mycket långlivade och det är svårt att bryta mönstret. Men varför är det så svårt? Även om de exploaterande ekonomiska systemen ger kortsiktig vinning till en härskande elit skulle ju införandet av mer inkluderande institutioner, rättsäkerhet och mindre exploatering skapa långsiktiga fördelar för alla. Så varför byter inte eliten helt enkelt ut det rådande ekonomiska systemet?

Acemoglus, Johnsons och Robinsons förklaring kretsar kring konflikter om politisk makt och ett trovärdighetsproblem mellan den härskande eliten och befolkningen. Så länge det politiska systemet gynnar den härskande eliten kan befolkningen inte lita på att löften om ett reformerat ekonomiskt system kommer infrias. Med ett nytt politiskt system, som möjliggör för befolkningen att i rättvisa val avsätta den som inte håller sina löften, skulle dock det ekonomiska systemet kunna reformeras. Men den härskande eliten litat inte på att befolkningen kommer kompensera dem för deras förlust av ekonomiska fördelar när det nya systemet väl är på plats. Detta trovärdighetsproblem är svårbemästrat och gör att samhällen fastnar i mönster med extraherande institutioner, fattigdom bland massorna och en rik elit.

Men årets pristagare har också visat att oförmågan att ge trovärdiga löften även kan förklara varför övergången till ett mer demokratiskt system ibland faktiskt sker. Även om befolkningen i en icke-demokrati saknar formell politisk makt har de ett vapen som den styrande eliten fruktar: de är många. Massorna kan mobiliseras och utgöra ett revolutionärt hot. Det kan, men behöver inte vara, ett hot om att bruka våld. Faktum är att det revolutionära hotet kan bli som störst om mobiliseringen är fredlig, eftersom största möjliga antal människor då kan delta i protesterna.

När hotet är som mest akut ställs eliten inför ett dilemma. Helst vill de behålla makten och bara försöka blidka massorna genom att utlova ekonomiska reformer. Men ett sådant löfte är inte trovärdigt eftersom massorna vet att eliten, om den sitter kvar vid makten, snabbt kan återgå till det gamla systemet när situationen har lugnat ner sig. Då kan den enda möjligheten för eliten vara att lämna över makten och införa demokrati.

Pristagarnas modell för att förklara hur politiska institutioner formas och förändras har alltså tre komponenter. Den första handlar om en konflikt mellan eliten och massorna om hur resurser ska fördelas och vem som ska ha den beslutande makten i samhället. Den andra handlar om att massorna ibland har möjlighet att utöva makt genom att mobilisera sig och utgöra ett hot mot den härskande eliten. Makten i ett samhälle är alltså mer än bara beslutsmakten. Den tredje handlar om trovärdighetsproblemet, som ibland alltså medför att elitens enda alternativ är att lämna över även beslutsmakten till befolkningen.

Pristagarnas förklaringsmodell för hur politiska institutioner formas och förändras har tre huvudkomponenter. A) en konflikt mellan eliten och massorna B) att massorna ibland har möjlighet att utöva makt genom att mobilisera sig och utgöra ett hot mot den härskande eliten och C) ett trovärdighetsproblem mellan eliten och massorna.

Modellen har bland annat använts för att förklara demokratiseringen i Västeuropa i slutet av 1800- och början av 1900-talet. I Storbritannien utvidgades rösträtten successivt i flera steg. Vart och ett av dem föregicks av omfattande strejker och protester i samhället. Detta revolutionshot kunde den brittiska eliten inte på ett trovärdigt sätt möta med löften om sociala reformer. I stället tvingades man, ofta motvilligt, att dela med sig av makten. Situationen var liknande i Sverige, där principbeslutet om allmän rösträtt i december 1918 fattades efter omfattande kravaller i ryska revolutionens spår. Modellen har också använts för att förklara varför en del länder växlar mellan demokrati och icke-demokrati. Den kan även användas för att visa på varför det är så svårt för länder som inte har inkluderade institutioner att få lika god tillväxt som de länder som har det, och varför härskande eliter ibland kan tjäna på att blockera teknologisk utveckling.

Daron Acemoglu, Simon Johnson och James Robinson har bidragit med nydanande forskning om vad som på lång sikt påverkar länders ekonomiska välstånd. Deras empiriska forskning pekar på den fundamentala betydelsen av vilken typ av samhällsinstitutioner som infördes vid koloniseringen. Deras teoretiska forskning har bidragit till vår förståelse av varför det är så svårt att reformera exploaterande samhällsinstitutioner, och pekar samtidigt ut några av de omständigheter som gör att det ändå kan ske. Pristagarnas arbeten har på ett avgörande sätt influerat den fortsatta forskningen inom både ekonomi och statsvetenskap. Deras insikter om att samhällsinstitutioner påverkar ekonomiskt välstånd visar att insatser som stödjer demokrati och inkluderande institutioner är en viktig väg framåt för att främja ekonomisk utveckling.

LÄS MER

Mer information om årets priser, bland annat en vetenskaplig bakgrundsartikel på engelska, finns på Kungl. Vetenskapsakademiens webbplats, www.kva.se, och www.nobelprize.org. Där kan man också titta på presskonferenser, föreläsningar och annat videomaterial. Mer information om utställningar och aktiviteter kring Nobelprisen och Ekonomipriset finns på www.nobelprizemuseum.se.

Kungl. Vetenskapsakademien har beslutat utdela Sveriges Riksbanks pris i ekonomisk vetenskap till Alfred Nobels minne 2024 till

DARON ACEMOGLU

Född 1967 (57 år) i Istanbul, Turkiet. Fil.dr 1992 vid London School of Economics and Political Science, Storbritannien. Professor vid Massachusetts Institute of Technology, Cambridge, USA.

SIMON JOHNSON

Född 1963 (61 år) i Sheffield, Storbritannien. Fil.dr 1989 vid Massachusetts Institute of Technology, USA. Professor vid Massachusetts Institute of Technology, Cambridge, USA.

JAMES A. ROBINSON

Född 1960. Fil.dr 1993 vid Yale University, New Haven, CT, USA. Professor vid University of Chicago, IL, USA.

”för studier av hur institutioner formas och påverkar välstånd”

Vetenskapsredaktörer: Tommy Andersson, Peter Fredriksson, Jakob Svensson och Jan Teorell, ledamöter av Kommittén för priset i ekonomisk vetenskap till Alfred Nobels minne.

Illustrationer: Johan Jarnestad

Redaktör: Sara Rylander

©Kungl. Vetenskapsakademien